

ЧИННИКИ МОТИВАЦІЇ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДИХ УЧЕНИХ УКРАЇНИ

На основі статистичних даних, зроблено аналіз підготовки наукових кадрів у аспірантурі та докторантурі України, а також кількість захищених дисертацій серед тих, хто закінчив навчання. Наведено статистичний розподіл українських дослідників за науковими ступенями та віком. Виявлено, що існують протиріччя між короткочасною зацікавленістю науковою діяльністю (навчання у аспірантурі) та довгостроковою доцільністю (постійна робота у сфері наукової та науково-технічної діяльності). Причиною такого явища є низький рівень стимулювання праці молодих учених. В основі кожного стимулу лежать зовнішні та внутрішні чинники. У продуктивного наукового працівника внутрішня мотивація переважає над зовнішньою. Внутрішнім спонуканням до дослідницької діяльності служить задоволення від процесу роботи, любов до істини, прагнення до інтелектуального успіху, бажання отримати результат, розумова та інтелектуальна активність. Спираючись на результати соціологічного дослідження, яке було проведено у ВНЗ та НДІ Дніпропетровської області, виокремлено зовнішні чинники, які впливають на мотивацію наукової діяльності молодих учених. До них належать: рівень заробітної плати, гідні побутові умови, сприятливий соціально-психологічний клімат, лабораторно-технічне оснащення та ресурсне забезпечення, що необхідне для проведення дослідження, стажування за кордоном, постійне підвищення професійного рівня. Наведено характеристики кожного з чинників та запропоновано шляхи вирішення даної проблеми.

Ключові слова: аспіранти; докторанти; молоді вчені; молоді науковці мотивація наукової діяльності; внутрішня та зовнішня мотивація; наукова діяльність молодих вчених; науково-технічна сфера.

Постановка проблеми. Сьогодні Україна переживає соціально-економічну кризу, яка потребує чималих зусиль задля покращення становища у країні. Формування нової ринкової економіки передбачає зміни у багатьох сферах життєдіяльності суспільства. Так, зокрема, підтримується курс на перехід до економіки, що базується на європейських принципах інтелектуальної економіки. Це означає, що наука та її досягнення матимуть безпосередній вплив на параметри економічного росту. Чимале значення для такого росту має активна та творча молодь – потужний ресурс для розвитку будь-якої держави, рушійна сила сучасного суспільства. Адже, велику перевагу має та країна, в якій роблять ставку на молодих людей, тим більше на тих, хто пов'язав своє життя з наукою та науковою діяльністю.

Активізація високого рівня наукової діяльності передбачає високу професійну мотивацію та мотивацію безперервного розвитку творчої людини. Існуюча теорія і практика мотивації у сфері наукової діяльності не дозволяє досягати комплексного розв'язання поставлених завдань на сучасному

етапі розвитку економіки України. Тому виникає питання про перегляд мотиваційних чинників наукової діяльності молодих науковців та розробку комплексного мотиваційного механізму, які допоможуть забезпечити сучасну науку та освіту якісними кадрами, здатними розвивати вітчизняну науку та зробити її конкурентоспроможною на світовій науковій арені.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, які присвячені проблемі мотивації наукової діяльності вчених, дозволяє стверджувати, що їх розробкою займаються соціологи, психологи, управлінці та педагоги різних наукових шкіл. Так, проблемам мотивації трудової діяльності присвячені роботи таких вчених, як А.Маслоу, Ф.Герцберг, Д.Мак-Грегор, Д.Мак-Клеланд, М.Туган-Барановський, Д.Боґиня, А.Колот та інші. Мотивацію наукової діяльності описано у дослідженнях Л.К. Безчасного, С.Ф. Власова, О.О. Володарської, В.В. Кисельової, Н. Метулинської, Г. В. Монастирської, Н. Соболевої, А.А. Солнишкіної та інших дослідників. В той же час в науковій літературі, особливо у вітчизняній, дуже мало уваги приділяється

дослідженню мотивації наукової діяльності молодих учених.

Мета статті: розкрити основні показники, що характеризують сучасний стан наукової діяльності вчених в Україні та проаналізувати чинники, що впливають на мотивацію наукової діяльності молодих учених України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одне з важливих завдань сьогодення – вирішення проблеми збереження та відтворення кадрів науково-технічної сфери, підвищення ефективності та якості підготовки молодих вчених. Тому дослідження сучасного становища вчених сприятиме виявленню ефективності підготовки наукових кадрів, їх результативності та орієнтації молодих людей на професійне заняття науковою діяльністю.

Так, згідно даних Держстату України за 2013 рік, чисельність аспірантів у 2013 році зменшилася порівняно з 2012 роком на 6,4 % і склала 31482 особи,

докторантів – збільшилась на 0,9 % і становила 1831 особу [8].

У 2013 році випущено 8320 аспірантів (зменшення на 179 осіб або 2,1 %) та 578 докторантів (збільшення на 154 особи або 36,3 %). Із загальної кількості випущених тільки кожен четвертий аспірант (2173 особи) та кожний третій докторант (188 осіб) захистили дисертацію [7, с. 16].

Говорячи про розподіл наукових ступенів серед науковців (табл.1), то у 2013 році Держстат України нараховував 65641 українських дослідників, з них науковий ступінь кандидата наук мають 15833 осіб (24,1 % від загальної кількості дослідників) та 4528 осіб (6,9 %) – доктора наук [7, с. 46].

Повіковий розподіл дослідників-науковців (табл.1) свідчить про те, що кількість осіб, які отримують науковий ступінь кандидатів та докторів наук збільшується починаючи з 40 років і вище.

Таблиця 1

Розподіл дослідників в Україні за науковим ступенем та віком

(за даними Державного комітету статистики за 2013 рік) [7, с. 46, 48, 52-53, 56-57]

Кількість дослідників/ Вік дослідників	Усього	Кандидатів наук	Докторів наук
	65641	15833	4528
до 29 років включно	10461	776	-
30-39 років	13519	3880	111
40-54 років	16780	4594	887
55 років і більше	24881	6583	3530

Зважаючи на вищенаведені показники, можна зробити висновок про те, що існують протиріччя між короткочасною зацікавленістю науковою діяльністю (навчання у аспірантурі) та довгостроковою доцільністю (постійна робота у сфері наукової та науково-технічної діяльності). На думку автора, причиною такого явища виступає низький рівень стимулювання праці молодих учених, адже головним в дослідницькому (інноваційному) процесі є творчий потенціал людини, на активізацію якого в першу чергу має бути спрямоване стимулювання.

На думку Безчасного Л.К. та Монастирської Г.В., система стимулювання праці виступає як чинник мотивації. Стимул, як і мотив, вони розглядають як спонукальну причину поведінки, але, на відміну від мотиву, вони вважають, що спонукання викликане *зовнішніми чинниками*: матеріальними й моральними стимулами. Стимули відіграють роль інструментів, які зумовлюють дію певних мотивів; використання стимулів і є процесом стимулювання [2, с. 61].

Доповнює попередню точку зору, позиція іншого вченого – Бабосова Є.С., який говорить про те, що мотивація являє собою процес формування та реалізації мотивів діяльності, обумовлених потребами та цілями особистості, її інтересами, переконаннями, умовами та змістом праці, особливостями відносин і взаємодій з оточуючими людьми, ситуацією, в якій відбувається така взаємодія [1]. Серед чинників, які впливають на мотивацію наукової діяльності, Бабосов Є.С.

виділяє не лише зовнішні, а й *внутрішні чинники*. Так, у продуктивного наукового працівника внутрішня мотивація переважає над зовнішньою. Внутрішнім спонуканням до дослідницької діяльності служить задоволення, яке можна одержати від самого процесу роботи, любов до істини, прагнення до інтелектуального успіху, бажання знаходити та вирішувати цікаві задачі та проблеми, розумова та інтелектуальна активність [1].

Поділ на зовнішні та внутрішні мотиви наукової діяльності хоча й умовний, та обидва види стимулів присутні та переплетені у будь-якого вченого. Згідно думки А.В. Юрєвича, «хоча внутрішня мотивація в цілому переважає для наукової творчості, вчені приходять у науку різними шляхами, керуються різноманітними мотивами, і немає єдиного мотиваційного профілю, який гарантував би їм успіх» [5].

Розглянемо більш детально зовнішні мотиви та стимули наукової діяльності молодих учених спираючись на результати дослідження, яке було проведено у ВНЗ та НДІ Дніпропетровської області, з метою виокремлення чинників, що впливають на мотивацію наукової діяльності вчених. Загальна кількість респондентів становила 1118 осіб, із яких молоді вчені – 556 осіб [4].

Відповідно до результатів опитування, серед найгостріших проблем української науки респондентами було виділено низький рівень заробітної плати (41 % від загальної кількості опитаних). Ці дані співпадають із думкою багатьох дослідників про те, що найпоширенішою формою стимулю-

вання молодих учених виступає матеріальне забезпечення. Дослідження показало, що рівень заробітної плати виявився важливим чинником стимулювання для переважної більшості – 67,2 % опитаних респондентів. Так, до 35-38 років значення *заробітної плати*, як стимула наукової діяльності зростає і пік його припадає на 30-35 років [4, с. 12].

Так, матеріальне заохочення в наукових установах та ВНЗ значною мірою спрямоване на стимулювання вчених, які мають науковий ступінь та тривалий стаж роботи або займають вищі посади, тобто, переважно на осіб старшого віку. Водночас з тим, на молодого вченого «лягають» наслідки комерціалізації науки: друк статей і підручників, участь у конференціях та стажуваннях за власний кошт, а також платний доступ до сучасних інформаційних ресурсів. Усі ці фактори призводять до того, що загострюється проблема старіння у науковій сфері, в той час як, дієвих матеріальних стимулів для молодих науковців практично немає.

Ще одним із матеріальних чинників, які є важливими для мотивації наукової діяльності молодих учених є *гідні побутові умови*. Пріоритетність побутових умов зростає з віком, досягаючи свого максимуму у 30-34 роки (69,9 %). Найвище значення побутових умов як фактора мотивації наукової діяльності відзначають респонденти, які мають ступінь кандидата наук – 63,3 % від загальної кількості опитаних [4, с. 26].

Такі результати перекликаються із попереднім стимулом наукової діяльності учених і свідчить про те, що більшість молодих науковців не мають змоги на отримані за свою діяльність коштів, купити власне житло чи винайняти самостійно гідне для проживання місце. На жаль, Закони України, Укази Президента та Постанови, що спрямовані на розв'язання даної проблеми виявились не дієвими та майже не покращили становища молодих учених.

Окрім, матеріальних складових, молоді вчені фіксують й інші чинники, що приваблюють наукової діяльності. Це, так звані, чинники «соціального комфорту»: сприятливий соціально-психологічний клімат у колективі, ефективна взаємодія з науковим керівником, справедливий розподіл роботи у колективі, наявність дослідницької бази.

Так, за результатами дослідження, фактор *сприятливого соціально-психологічного клімату* для 70,9 % опитаних є дуже важливим, для 25,1 % – важливий, але не дуже [4, с. 14]. Найбільше психологічний клімат важливий для респондентів у віці 35-38 років та 22-25 років, а це, у більшості своїй, і є контингент молодих вчених, які або щойно почали свою наукову діяльність, або продовжують її уже досягнувши певного соціального статусу [4, с. 15].

Багато досліджень свідчать також про те, що наявне у ВНЗ та НДІ *лабораторно-технічне оснащення та ресурсне забезпечення, що необхідне для проведення досліджень* бажає кращого [6, с. 35]. Тому не випадково «відтік умів» за кордон

багато в чому обумовлюється саме відсутністю в Україні сучасної модернізованої дослідницької бази. Адже, проблема міграції українських вчених, особливо талановитої молоді, дуже гостро відчувається в Україні, на що не раз звертали увагу фахівці Інституту соціології.

На думку автора, вирішення проблеми зайнятості молодих науковців, стимулювання та мотивація їх професійної діяльності, а також створення сприятливих соціально-економічних умов для їх розвитку, могли б сприяти поверненню українських науковців, які працюють за кордоном.

Наступна група чинників мотивації наукової діяльності – чинники самореалізації, серед яких провідне місце займає *стажування за кордоном*. Як показують дослідження, залежність важливості стажування за кордоном як чинника мотивації наукової діяльності, від стажу роботи, віку та наукового ступеня, виглядає так:

- до 39 років важливість стажування за кордоном зростає до 44 %, а після 40 років починає знижуватися;

- найбільш важливим наукове стажування за кордоном є для кандидатів наук (35,5 %), а найменше – для докторів наук (29,6 %) [4, с. 16].

З приводу стажування за кордоном, то автор підтримує думку Віктора Безчастного про те, що наукове стажування за кордоном допомагає реалізувати один із базових принципів сучасної європейської освітньої політики – мобільність студентів і викладачів, яка полягає в тому, що в сучасному світі кордони повинні бути відкритими, а освіта й знання мають розглядатися як транскордонні та транснаціональні явища. Адже, головною метою стажування молодих науковців є переважно здобуття знань, удосконалення мовних навичок, за допомогою яких можна не тільки поглибити знання, а й опанувати та вдосконалити інноваційні методики й технології наукової, педагогічної, дослідної діяльності [3].

Якісне стажування впливає на наступний чинник мотивації наукової діяльності – *постійне підвищення професійного рівня*. Так, виходячи з даних дослідження, що було проведено у м. Дніпропетровську, постійне підвищення власного професійного рівня є валивим майже для всіх респондентів (76,1 % від загальної кількості опитаних). Однак, найбільш важливим цей фактор являється для респондентів у вікових категоріях 22-25 років та 30-34 роки, тобто для молодих учених, які тільки починають свою наукову діяльність (аспіранти) та тих, хто уже має певні здобутки, зокрема науковий ступінь [4, с. 23-24].

Усі ці чинники, а їх перелік можна продовжувати дуже довго, свідчать про те, що перспективи розвитку наукової діяльності молодих учених на теренах України вимагають дієвих механізмів регулювання. Це підтверджують результати багатьох досліджень, зокрема вже вищезгаданих автором дніпропетровських дослідників. Так, опитування респондентів щодо оцінки перспектив

розвитку української науки показала, що в першу чергу необхідно:

- розробити ефективну концепцію наукового розвитку української науки (30 %);
- покращити рівень соціального захисту вчених, зокрема молодих (24 %);
- створити позитивний імідж ученого у суспільстві (14 %);
- вдосконалити систему підготовки наукових кадрів (8,6 %) [4, с. 36].

Висновки. Отже, зважаючи на результати наведених досліджень, ми можемо зробити висновки про те, що наукова діяльність для молоді є

радше засобом реалізації особистісних амбіцій, ніж засобом матеріального забезпечення свого життя. Саме тому, так мало молоді присвячує своє життя науці, внаслідок чого відбувається поступове старіння наукових кадрів.

Задля покращення ситуації у науково-технічній сфері виникає питання про перегляд мотиваційних чинників наукової діяльності молодих науковців та розробку комплексного мотиваційного механізму наукової діяльності, який міститиме у собі визначення й реалізацію системи конкретних заходів сприяння процесу досліджень і розробок серед молодих учених.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабосова Е.С. Особенности мотивации научно-исследовательской деятельности молодых ученых [Электронный ресурс]: материалы международной научно-практической конференции 17-18 апреля 2008 года [«Иновации и подготовка научных кадров высшей квалификации в Республике Беларусь и за рубежом» / под ред. И.В. Войтова.- Минск: ГУ «БелИСА», 2008. – 316 с. – Режим доступа до журн.:
2. http://belisa.org.by/ru/izd/other/Kadr2008/titul_kadr08.html
3. Безчасний Л.К. Мотивація наукової діяльності в умовах транзитивної економіки / Л.К. Безчасний, Г.В. Монастирська // Регіональні перспективи. – 2002. – № 3-4. – с. 61-63.
4. Безчасний В. Професійна та економічна привабливість наукової діяльності для молодих юристів: сучасний стан і перспективи [Електронний ресурс] / В. Безчасний // Віче. – 2013. – № 16 (серпень). – Режим доступа до журн.: <http://www.viche.info/journal/3804/>.
5. Власов С.Ф. Вивчення факторів що впливають на мотивацію наукової діяльності вчених у ВНЗ та НДІ Дніпропетровської області. Інформаційний збірник / С.Ф. Власов, А.А. Солнишкіна, Л.О. Колісник, Р.М. Безус. – Дніпропетровськ, 2011. – 42 с.
6. Володарская Е.А. Оплата труда ученых и мотивация научной деятельности [Электронный ресурс] / Е.А. Володарская, В.В. Киселева // Мотивация и оплата труда. – 2012. – № 2. – Режим доступа до журн.: <http://publications.hse.ru/articles/66509390>.
7. Кухтіна М.В. Стан та мотиваційні чинники професійної діяльності молодих науковців в Україні: теоретичний аспект / М.В. Кухтіна // Наукові праці. Серія: Соціологія. – 2011. – Випуск 144. – Т. 156. – с. 33-36.
8. Наукова та іноваційна діяльність в Україні [Електронний ресурс]: статистичний збірник / Держ.ком.стат. України. – К., 2014. – 314 с. – Режим доступа до сайту: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Експрес-випуски – Публікації – Економічна статистика – Наука, технології та інновації).
9. Робота аспірантури та докторантури у 2013 році [Електронний ресурс]: експрес-випуск / Держ.ком.стат. України. – Режим доступа до сайту: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Експрес-випуски – 2014 – Статистика освіти)

О. Ю. Волощук,

*Черноморский государственный университет
имени Петра Могилы, г. Николаев, Украина*

ФАКТОРЫ МОТИВАЦИИ НАУЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ УКРАИНЫ

На основе статистических данных, сделан анализ подготовки научных кадров в аспирантуре и докторантуре Украины, а также количество защищенных диссертаций среди тех, кто закончил обучение. Приведены статистическое распределение украинских исследователей за научными степенями и возрасту. Выявлено, что существуют противоречия между кратковременной заинтересованностью научной деятельностью и долгосрочной целесообразностью. Причина такого явления – низкий уровень стимулирования труда молодых ученых. Опираясь на результаты социологического исследования, проведенного в вузах и НИИ Днепропетровской области, выделены внешние факторы, которые влияют на мотивацию научной деятельности молодых ученых. К ним относятся: уровень заработной платы, достойные бытовые условия, благоприятный социально-психологический климат, лабораторно-техническое оснащение и ресурсное обеспечение, необходимое для проведения исследования, стажировки за рубежом, постоянное повышение профессионального уровня. Приведены характеристики каждого из факторов и предложены пути решения данной проблемы.

Ключевые слова: аспиранты; докторанты; молодые ученые; мотивация научной деятельности; внутренняя и внешняя мотивация; научная деятельность молодых ученых; научно-техническая сфера.

O. Yu. Voloshchuk,
Petro Mohyla Black Sea State University, Mykolayiv, Ukraine

FACTORS OF RESEARCH ACTIVITY MOTIVATION IN YOUNG SCIENTISTS OF UKRAINE

The analysis of brainpower training in postgraduate and doctoral systems of Ukraine has been done on the basis of statistical data. The number of those who finished studying and did their thesis has been analyzed as well. Statistical division of Ukrainian researchers according to scientific degree and age is given. It has been found out that there are certain contradictions between short-term interest in scientific activities (training in postgraduate) and long-term practicality (constant work in the field of scientific and technical activities). The reason for this phenomenon is a low level of stimulation for young scientists. External and internal factors form the basis for every stimulus. An efficient researcher has prevailing internal motivation over external one. Internal motivation to research activity is characterized as enjoying the process of work, love of truth, a desire for intellectual success, a wish to get the result, mental and intellectual activities. The external factors that affect the motivation of scientific activity of young scientists have been determined basing on the results of the sociological research conducted in universities and research institute in Dnipropetrovsk region. These external factors include: salary, decent living conditions, favorable socio-psychological climate, laboratory and technical equipment and resource support, which is necessary for doing research, internship, and continuous professional development. Characteristics of each factor and the ways to solve this problem are given.

Key words: *postgraduate students; doctoral students; researchers; young scientists; young researchers; motivation of research activity; internal and external motivation; research activity of young scientists; scientific and technical areas.*

Рецензенти: *Гавеля В. Л., д. філос. н., професор;
Рожанська Н. В., к. соц. н.*

© Волощук О. Ю., 2015

Дата надходження статті до редколегії 18.03.2015